

ВІДГУК

**офіційного опонента – кандидата юридичних наук, доцента,
доцента кафедри правових та інформаційних технологій
Хмельницького інституту соціальних технологій
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
Мозолюк-Боднар Людмили Миколаївни
на дисертацію Дубового Андрія Сергійовича на тему
«Теоретико-правові аспекти справедливості та дієвості в системі
принципів юридичної відповідальності»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань
08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Ступінь актуальності обраної теми. Тема дисертаційного дослідження Дубового А. С. є безперечно актуальною як у теоретико-науковому, так і у прикладному вимірах. Звернення до проблематики принципів справедливості та дієвості в системі принципів юридичної відповідальності зумовлене сукупністю чинників доктринального, нормативного й суспільно-практичного характеру.

У сучасній вітчизняній правничій науці принципи юридичної відповідальності тривалий час досліджувалися переважно в межах окремих галузей права або як абстрактні аксіологічні орієнтири, що, як справедливо зазначає здобувач, не дозволяє визначити їхню роль у забезпеченні легітимності, пропорційності та результативності правозастосування.

У зв'язку із цим формування цілісної доктринальної моделі цих принципів становить важливе наукове завдання загальнотеоретичної юриспруденції.

Актуальність теми посилюється масштабними трансформаціями, що відбуваються у правовій системі України в умовах євроінтеграційного курсу, імплементації положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, гармонізації національного законодавства зі стандартами Ради Європи й

практикою Європейського суду з прав людини. У таких умовах принципи справедливості та дієвості постають не лише як ціннісно-нормативні засади правозастосування, а й як інструменти узгодження вітчизняної правової системи із загальноєвропейськими стандартами захисту прав людини.

Особливої ваги обрана тема набуває в умовах триваючої збройної агресії проти України, коли запит на одночасне забезпечення невідворотності, справедливості й результативності юридичної відповідальності, зокрема за воєнні злочини та злочини проти основ національної безпеки, набуває не лише теоретичного, а й безпосередньо прикладного значення. У таких обставинах системне осмислення співвідношення справедливості й дієвості, запропоноване здобувачем, має очевидний науково-практичний потенціал.

Із зазначеного випливає, що тема дисертаційного дослідження Дубового А. С. є актуальною, своєчасною та відповідає потребам розвитку загальної теорії держави і права, а також правотворчої й правозастосовної практики в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі теорії та історії держави і права юридичного факультету Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» у межах науково-дослідної теми «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення прав людини та дитини в умовах розбудови правової, демократичної, соціально-орієнтованої держави з широко розгалуженими інститутами громадянського суспільства» (номер державної реєстрації: 0118U001384). Тематика роботи узгоджена також зі Стратегією реформування державного управління України на 2022–2025 роки, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 831-р, та з пріоритетними напрямками адаптації національного законодавства до права Європейського Союзу.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ознайомлення зі змістом

дисертації Дубового А. С. дає підстави стверджувати, що сформульована у вступі мета – комплексне теоретико-правове осмислення, систематизація та наукове обґрунтування змісту, природи й взаємодії принципів справедливості та дієвості у системі принципів юридичної відповідальності – загалом досягнута, а окреслені дев'ять наукових завдань послідовно виконані.

Структура роботи є логічно виправданою та підпорядкованою її меті й завданням. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що поділяються на десять підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (271 найменування) та додатків. Повний обсяг роботи становить 222 сторінки, з яких 169 сторінок займає основний текст. Обраний здобувачем спосіб структурування матеріалу – від генези юридичної відповідальності (розділ 1) через герменевтично-гносеологічну характеристику системи її принципів (розділ 2) до комплексного аналізу справедливості та дієвості як магістральних атрибутів цієї системи (розділ 3) – забезпечує послідовне розгортання наукової логіки дослідження.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень забезпечується вдалим поєднанням філософсько-пізнавальних, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів. Зокрема, діалектичний метод послугував основою для виявлення суперечностей у праворозумінні та осмислення динаміки розвитку категорій справедливості й дієвості; системний підхід дав змогу розглянути інститут юридичної відповідальності як цілісний соціально-правовий феномен; герменевтичний метод забезпечив інтерпретацію змісту принципів юридичної відповідальності та виявлення семантичних відтінків понять «справедливість» і «дієвість» у нормативних актах, судовій практиці та правовій доктрині. Структурно-функціональний, формально-логічний, аксіологічний, історико-правовий, порівняльно-правовий, а також метод правового моделювання й емпіричний метод використані з належною методологічною дисципліною. Сукупне застосування зазначеного методологічного інструментарію забезпечило системність і послідовність аналізу.

Теоретичну базу дослідження становлять праці провідних українських і зарубіжних учених у галузі загальної теорії та філософії права, юридичної деонтології, правової герменевтики, гносеології права та теорії юридичної відповідальності, зокрема В. М. Вітрука, Н. А. Загребельної, І. М. Долянської, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, С. М. Прилипка, П. М. Рабіновича, М. І. Козюбри, В. В. Корольової, В. В. Ладиченка, О. Д. Тихомирова, Д. М. Лук'янця, М. А. Хавронюка, В. К. Грищука та інших дослідників.

Нормативну базу дисертації становлять Конституція України, кодифіковані акти галузевого законодавства, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Римський статут Міжнародного кримінального суду, Хартія Європейського Союзу про основні права та інші акти ООН і Ради Європи, що визначають сучасні стандарти справедливого правосуддя. Емпіричною базою дослідження слугують рішення Конституційного Суду України, Верховного Суду, практика Європейського суду з прав людини та Міжнародного кримінального суду.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація Дубового А.С. є одним із небагатьох у вітчизняній загальнотеоретичній юриспруденції комплексних монографічних досліджень принципів справедливості та дієвості у структурі інституту юридичної відповідальності, проведеним крізь призму герменевтичного, аксіологічного та гносеологічного підходів. Наукова новизна знаходить вираз у низці самостійних теоретичних положень.

Уперше у вітчизняній правничій науці концептуально обґрунтовано зміст, природу та систему зв'язків принципів справедливості й дієвості як ключових орієнтирів формування легітимного, пропорційного та результативного механізму юридичної відповідальності. Заслуговує на увагу авторська теза про те, що справедливість має змістовний (ціннісно-аксіологічний) характер і визначає моральну легітимність відповідальності,

тоді як дієвість має результативний (прагматичний) характер та забезпечує соціальну результативність застосування санкцій. Принциповим є висновок, що ці категорії перебувають у стані діалектичної єдності, а не конкуренції, оскільки несправедливе покарання не може бути стратегічно дієвим, а недієва відповідальність є несправедливою щодо потерпілих.

Уперше доведено двокомпонентний (герменевтично-гносеологічний) характер формування принципів юридичної відповідальності, за якого їхній зміст розкривається одночасно як результат інтерпретації права та як відображення соціально-морального осуду протиправної поведінки. Запропонована здобувачем у підрозділі 3.2 авторська модель співвідношення принципів справедливості й дієвості, що пояснює їх взаємний вплив на процес покладання юридичної відповідальності, є оригінальним доробком у загальній теорії права.

Удосконалено теоретичне розуміння механізмів реалізації юридичної відповідальності крізь призму впливу системи принципів на процес її покладання, а також підхід до визначення співвідношення справедливості й дієвості у структурі принципів юридичної відповідальності. Удосконалено систематизацію сучасних концепцій юридичної відповідальності, що дало змогу виокремити тенденції трансформації її теоретичних засад. Подальшого розвитку набули доктринальні положення щодо структури інституту юридичної відповідальності, розуміння герменевтичних і гносеологічних засад формування його принципів, а також концепції еволюції цих принципів в умовах сучасного реформування правової системи.

Загалом сформульовані у дисертаційній роботі наукові положення, висновки та рекомендації відзначаються елементами новизни, а одержані результати мають як теоретичне, так і практичне значення.

Теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження. Результати дослідження мають як теоретичне, так і прикладне значення. У науково-дослідній сфері вони можуть бути використані для подальшого розроблення доктринальних засад інституту юридичної

відповідальності, поглиблення вчення про принципи права та формування нових підходів до осмислення взаємодії аксіологічних і прагматичних компонентів правового регулювання.

У правотворчій діяльності висновки роботи можуть слугувати теоретичним підґрунтям для уніфікації підходів до закріплення принципів юридичної відповідальності у різних галузях права, а також для опрацювання запропонованих здобувачем змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України, спрямованих на нормативне закріплення критеріїв індивідуалізації покарання, обов'язку відшкодування шкоди та апеляційного контролю за дотриманням принципу справедливості.

У правозастосовній практиці положення дисертації можуть бути використані для підвищення якості мотивування судових рішень, зокрема через системне застосування принципів справедливості та дієвості як матеріальних критеріїв правомірності притягнення особи до юридичної відповідальності. Особливе прикладне значення має авторський висновок про те, що належно вмотивоване судове рішення має одночасно проходити «тест» на справедливість і доцільність – лише за такої умови воно сприймається як легітимне.

У навчальному процесі результати дисертації можуть бути використані під час викладання дисциплін «Теорія держави і права», «Філософія права», «Юридична деонтологія», «Історія вчень про державу і право», а також під час підготовки відповідних навчально-методичних матеріалів і програм підвищення кваліфікації суддів, прокурорів та слідчих.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях здобувача. Повнота викладення наукових результатів дисертації підтверджується тим, що основні положення та висновки знайшли відображення у чотирнадцяти наукових працях. Серед них – чотири статті у наукових фахових виданнях України категорії «Б», одна стаття, індексована у наукометричній базі Scopus, та вісім

публікацій за матеріалами міжнародних науково-практичних і наукових конференцій. Тематика опублікованих праць охоплює весь спектр питань, порушених у дисертації, і свідчить про систематичну апробацію авторських ідей у науковій спільноті. Сукупність публікацій є достатньою та відповідає вимогам, що висуваються до захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертаційна робота Дубового А.С. написана грамотною українською мовою, з використанням сучасного правничого термінологічного апарату. Стиль викладу наукових положень, висновків і рекомендацій загалом відповідає вимогам академічного юридичного дискурсу, відзначається змістовністю та системністю. Оформлення дисертації відповідає Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40.

Вимоги академічної доброчесності. Дисертація Дубового А. С. містить результати власних досліджень. У роботі чітко зазначено джерела запозичених ідей, наукових концепцій і положень, наведено відповідні посилання на авторів та використані джерела, а самі положення належним чином аргументовані в межах авторського аналізу. Наявне на титульному аркуші засвідчення здобувача про самостійність виконаної роботи відповідає її дійсному змістові.

Дискусійні положення та зауваження. Позитивно оцінюючи теоретичне і практичне значення дисертаційного дослідження Дубового А. С., вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження дискусійного характеру, які не впливають на загальну позитивну оцінку роботи.

1. У підрозділі 3.2 дисертації здобувач пропонує авторську концептуальну модель співвідношення принципів справедливості й дієвості, у межах якої справедливість характеризується як «змістовна» (ціннісно-нормативна) категорія, а дієвість – як «результативна» (прагматична).

Висловлені автором положення про діалектичну єдність цих принципів та їхню взаємодоповнюваність у процесі правозастосування заслуговують на схвальну оцінку. Водночас у тексті недостатньо чітко простежується саме структурний рівень запропонованої моделі: автор переконливо обґрунтовує функціональне взаємодоповнення цих принципів, проте бракує більш виразного формалізованого опису внутрішніх параметрів цієї моделі – критеріїв розмежування ситуацій домінування одного з принципів, ієрархії взаємних обмежень, типології колізій між ними та правил їх вирішення. Здобувачеві варто конкретизувати, у яких саме ситуаціях правозастосування пріоритет надається змістовному аспекту справедливості, а в яких – результативному виміру дієвості, а також як співвідноситься запропонована ним модель з іншими підходами до розв’язання конкуренції правових принципів, відомими сучасній загальній теорії права.

2. У підрозділі 3.4 дисертації (с. 168 і далі) здобувач формулює пропозицію щодо доповнення статті 65 Кримінального кодексу України пунктом, який передбачав би обов’язкове врахування тяжкості правопорушення, особистих характеристик порушника, обставин вчинення правопорушення та меж індивідуалізації покарання в межах санкції. Водночас у підрозділі 3.1 (с. 110 і далі) сам автор слушно зауважує, що чинна редакція статті 65 Кримінального кодексу України вже вимагає врахування характеру і ступеня тяжкості злочину, особи винного, а також обставин, що пом’якшують або обтяжують покарання. У зв’язку із цим бажано чіткіше обґрунтувати, у чому саме полягає змістовне новаторство пропонованих змін порівняно з чинним нормативним приписом, а також яким чином запропонована здобувачем стандартизована шкала оцінки тяжкості правопорушення може бути узгоджена з усталеним у вітчизняній доктрині й судовій практиці принципом суддівського розсуду. Здобувачеві під час публічного захисту варто розкрити, чи не призведе нормативне закріплення такої шкали до надмірної формалізації індивідуалізації покарання та не

суперечитиме воно принципу справедливості, на захисті якого ця пропозиція ґрунтується.

3. У дисертаційній роботі автор слушно звертається до європейського досвіду та практики Європейського суду з прав людини як до орієнтиру вдосконалення національної системи юридичної відповідальності. Здобувач посилається на низку рішень ЄСПЛ (зокрема справи «Салов проти України», «Юрій Миколайович Іванов проти України»), а також на доктрину відповідальності держави, започатковану рішеннями Суду справедливості ЄС у справах «Francovich» та «Köbler». Однак у ряді випадків аналіз зазначених правових позицій носить переважно ілюстративний характер. Зокрема, при характеристиці принципу пропорційності, який автор справедливо розглядає як метапринцип, що врівноважує публічні інтереси та права особи, видається доцільним детальніше розкрити критерії застосування тесту на пропорційність у конкретних справах щодо України та запропонувати, які саме правові позиції ЄСПЛ і Суду ЄС безпосередньо можуть бути імplementовані у вітчизняне законодавство про юридичну відповідальність задля посилення гарантій принципів справедливості й дієвості.

Висловлені зауваження мають дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження та не знижують його наукової й практичної значущості.

Загальний висновок. Дисертація Дубового Андрія Сергійовича на тему «Теоретико-правові аспекти справедливості та дієвості в системі принципів юридичної відповідальності», подана на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є самостійною, цілісною та завершеною науковою працею, що містить науково обґрунтовані теоретичні положення, висновки та рекомендації, які мають важливе теоретичне та практичне значення для розвитку загальнотеоретичної юриспруденції, правотворчої й правозастосовної практики в Україні.

Дисертаційне дослідження, його результати та оформлення відповідають спеціальності 081 «Право», а також вимогам Порядку

підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а також Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її автор – Дубовой Андрій Сергійович – за результатами публічного захисту заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правових та інформаційних технологій

Хмельницького інституту соціальних

технологій Відкритого міжнародного

університету розвитку

людини «Україна»

Людмила МОЗОЛЮК-БОДНАР

Підпис кандидата юридичних наук,
доцента, доцента кафедри правових
та інформаційних технологій ХІСТІ УУ
Людмила Мозолюк-Боднар, засвідчую

Начальник управління
організаційної та
кадрової роботи ХІСТІ УУ

Світлана Дробь